Gørding herreds segl

Af Bue Kaae

Det er velbekendt, at man i middelalderen anvendte segl som vidnesbyrd om et dokuments ægthed. Seglet - af latin sigillum - fremkom i langt de fleste tilfælde som et aftryk af en metalform, kaldet stampe eller signet, der blev trykket ned i voks, og dette aftryk blev vedføjet det dokument, som man ønskede at give retskraft.

Man anvendte i middelalderen forskellige udtryk for et sådant voksegl: det kunne således kaldes sigillum, når det drejede sig om at bevidne vigtige afgørelser truffet af verdslige eller gejstlige myndigheder som f. eks. konger og biskopper, og det kunne benævnes secretum, når sagen angik mindre betydelige administrative afgørelser; signetum kunne være betegnelsen for det helt private segl, det ord, der også anvendtes for stampen. Men udtrykkene var ret flydende, og for herredsseglenes vedkommende brugtes udtrykkene sigillum, secret, signet, segl eller indsegl da også helt i flæng.

Den stampe eller det signet for Gørding herreds segl, der er grundlaget for afbildningen her i artiklen, er fundet for mange år siden, efter sigende i Ribe. Det er lavet af bronce og har siden 1864 været at finde på Nationalmuseet.

Aftrykket, der har en diameter på 6 cm, består yderst af en cirkelformet kreds, noget som er meget almindeligt for herredssegl, som for segl i øvrigt. I denne legende, som det hedder, findes der, hvad der også er meget almindeligt, et lille kors, der vel forlener seglet med noget vist religiøst. Så følger med lutter »store«bogstaver (majuskler): SECRETVM GYRING HÆRETH, dvs. Gørding herreds secret. Der er et vist sving over bogstaverne her, således som det blev tilfældet i seglene efter ca. 1200; det var først efter ca. 1350, at de »små« bogstaver (minuskler) vandt indpas i stamperne. Det berettiger vel til, når man desuden tager den afbildede rytterfigurs udrustning, vel især hjælmen, i betragtning, at tidsfæste secretet til i hvert fald sidste halvdel af 1200-tallet, da Gørding herred sandsynligvis blev udskilt fra Malt herred og således fik sit eget segl til brug på herredstinget, vel i Tinglund Ris på Sdr. Gørding hede.

Gørding herreds segl fra 1200-tallet. (Fra P. B. Grandjean »Danske herreders segl indtil 1660«, tavle 6 e).

Ved sammenligning med andre herredssegl kan det måske synes mærkeligt her at finde en rytter, ja man kan roligt sige en ridder, som mærke for et udpræget bondesamfund. Segl med hestbårne ryttere var naturligvis ellers først og fremmest forbeholdt fyrster og adelsmænd.

Dog - en på lignende vis tilsyneladende umotiveret rytterskikkelse, i øvrigt med krone, ses i Holstebros ældste våben, ligesom det kan være vanskeligt at motivere tøndehjælmen i den tidligere danske by Halmstads segl fra tidligt i 1300-tallet.

Det er jo ikke nogen helt ringe gravør, vel en guldsmed, muligvis fra Ribe, der er mester for stampen. Og det vil vel ikke være helt urimeligt at antage, at befalingsmanden på Riberhus har virket inspirerende på udformningen af seglet, der så helt er i overensstemmelse med en ridders idealer, ikke mindst på Erik Menveds tid (1286-1319). Forestillinger, der næppe har fundet megen genklang blandt herredets bønder.

På Gørding herreds segl ses den strunke ridder galoperende af sted på sin kraftige ganger i, hvad man kan kalde en karakteristisk turneringssituation. Han har hævet lansen, og i næste øjeblik bliver den åbenbart fældet i dyst mod en modstander. Men figuren bliver vel først og fremmest karakteriseret ved den store tøndehjælm, der var så almindeligt anvendt af tidens riddere i krig og til dystløb.

Denne beskyttelse af hovedet udvikledes i løbet af 1200-tallet og dækkede som en cylinder denne alvorligt udsatte del af legemet; sprækker fortil muliggjorde det for krigeren at holde øje med sin modstander, og for at han kunne ånde, var hjælmen forsynet med lufthuller. Oprindelig hvilede den på issen, og en polstring af en slags mildnede trykket her, men tidligt i 1300-tallet kom tøndehjælmen til også at dække halsen ved at hvile på skuldrene og kunne da veje 9-12 kg.

Men anvendelsen af denne allerede fra begyndelsen tunge hjælm var dog forbundet med visse ulemper. På varme dage må det have været på det nærmeste ulideligt, ikke mindst i kamptummelen, at være beskyttet af en hjælm, der trods lufthullerne kunne besværliggøre åndedrættet og få sveden til at svie i øjnene, og det kunne være vanskeligt at høre kommandoråb. Hvis rytteren blev slået af hesten, kunne han, vel navnlig dengang da hjælmen hvilede mere løst på issen, være udsat for at skade hovedet i faldet, rent bortset fra, at han kunne blive kvalt, hvis han fik hovedet ned i dynd og mudder - ja selv i meget lavt vand.

Under disse forhold kunne yderligere et kraftigt slag eller stød fra modstanderen slå hjælmen skævt på hovedet, så rytteren ikke eller kun med vanskelighed kunne se ud gennem hjælmens øjensprækker. Man søgte ganske vist på forskellig vis at afhjælpe disse ulemper, men ligefuldt var der forbundet så meget besvær med tøndehjælmen, at den i 1300-tallet gik af brug i krig og kun anvendtes ved turneringer.

Ellers var ridderen - som her på seglet - fra hoved til fod beskyttet af en ringbrynje, der bestod af sammenknyttede jernringe, der kunne være passet ind i hinanden på en særdeles kunstfærdig måde. Den nåede til midt på lårene, ja undertiden til under knæene, og kunne veje adskillige kilo; benene var beskyttet af brynjehoser, der nåede til skridtet.

Naturligvis kunne ingen ridder holde ud at bære ringbrynjen direkte på kroppen, men måtte bære den på en underklædning.

Uden på ringbrynjen ses i seglet en såkaldt våbenskjorte, der kom på mode fra 1200-tallets begyndelse, og som kunne være forsynet med et våbenmærke, så man kunne kende ridderen under kamp, ligesom tøndehjælmen af samme grund kunne være smykket med en hjælmprydelse. Den tynde, flagrende våbenskjorte blev dog hurtigt til andet end til pynt. For da ringbrynjen ikke ydede tilstrækkelig beskyttelse mod lansestød og navnlig mod armbrøstbolte, kunne man forsyne indersiden af våbenskjorten med jernplader til beskyttelse af brystet, og da det heller ikke viste sig at være tilstrækkeligt, gik man over til mellem ringbrynjen og våbenskjorten at anbringe en jernbeklædt læderfrakke.

Lansen var det angrebsvåben, der i den almindelige bevidsthed dengang som nu karakteriserede ridderen. Den var tung og var, som seglet viser, anbragt under højre arm, når den var i brug. Fastklemt mellem højre arm og siden brugtes den fældet med stridshesten i fuld fart til angreb på fjenden, altså som stødvåben. Men dens muligheder i kamp var på den anden side ret begrænsede, da lansen først og fremmest var virkningsfuld ved det første sammenstød. Derfor kastede ridderen da også hurtigt dette våben fra sig og satte sin lid til sit brede, lige sværd, hvis han da ikke, når det kom til nærkamp, foretrak kølle, ofte med jernspigre, stridshammer, stridsplejl, stridsøkse eller dolk.

Han beskyttede sig almindeligvis med et skjold af træ, der var dækket af svært læder og kantet med en rand af metal.

Hvad enten det nu drejede sig om krig eller turnering, måtte den hest, der bar den tunge rytter, være ikke alene kraftig, men også veltrænet, da ridderen både i slag og ved dystridt måtte slippe tøjlerne og styre hesten ved hjælp af sporer, ved tryk med benene og ved at skifte vægt. Mand og hest måtte kende hinanden godt. En god stridshest krævede særligt opdræt, og som følge deraf var den dyr såvel i anskaffelse som i pleje.

På seglet sidder rytteren i en sadel med høj for- og bagbom, navnlig bagbommen var nødvendig, hvis han skulle undgå at blive stødt af hesten af modstanderens lanse, ligesom den støtte, som han fik ved at have fødderne i stigbøjlerne, var af største betydning i kampen. Også sadlens udformning, der vekslede med tiderne, kan være en hjælp til tidsbestemmelse.

Her på seglet hviler sadlen på en slags dækken, som helt fra slutningen af 1100-tallet kunne være forarbejdet på en mere eller mindre kunstfærdig måde.

En ædel, smuk, veltrænet og veludrustet stridshest var enhver ridders stolthed. Og han ønskede i høj grad, at den skulle fremtræde som en sand øjenlyst, netop som det statussymbol, som den for at bruge et lidt misbrugt ord også var.

Dertil tjente i stor udstrækning det ofte smukke skaberak, som stridshesten i datiden almindeligvis mere eller mindre var dækket af, og som det må indrømmes næppe findes på Gørding-seglets lidt uklare gengivelse af hesten.

Men skaberakket skulle nu først og fremmest i kampen beskytte hestens hoved, hals, bringe og flanker; for det var naturligvis af største vigtighed så godt som muligt at værne den mod kamptummelens mange farer. Den tunge rytter var meget ilde stedt uden en kampklar og kampduelig stridshest. Rytter og hest var jo et.

Den franske troubadour Bertrand de Born gav i slutningen af 1100-tallet udtryk for sit ridder-ideal, når han i sin glæde over krig skrev:

»Jeg kan fortælle jer, at jeg ikke har så megen glæde ved mad, ved vin eller ved søvn som ved at høre råbet: »Fremad, fremad!« fra begge sider, eller når jeg hører de rytterløse heste vrinske og de stønnende råb: »Hjælp mig, hjælp mig!«, og når jeg ser både store og små falde i voldgrave og i græsset og ser de døde gennemboret af lansestumper. Baroner, pantsæt jeres borge, domæner, byer, men opgiv aldrig krigen«.

Bønderne i Gørding herred har trods deres krigeriske herredssegl næppe været af samme mening som den franske digter.

Bue Kaae, Esbjerg, f. 1909. Cand. mag. i historie og dansk 1937. Fhv. seminarielektor.